

KIND, DING, DIER: ONTMOETING EN SAMENSpraak

In een jubileumnummer van Mensen-kinderen mag Jos Elstgeest niet ontbreken. Hij leverde essentiële bijdragen aan de ontwikkeling van wereldoriëntatie. In november 1993 verscheen, naar aanleiding van zijn overlijden, een themanummer waarin een aantal inmiddels 'klassiek' te noemen bijdragen van zijn hand zijn verzameld. In dit jubileumnummer drukken we een van deze artikelen opnieuw af.

Kleine Niels, dertien maanden oud, blakend, bloot en blij, kroop over het natte zand van het prachtige strand bij Kunduchi. Hij bewoog zich waar het land net geen zee en de zee nog net geen land was: daar waar de uitgeleefde golven zich moe tegen de glooiing opsleepten en zuchtend weer terug vloeiden of in het zand wegzakten. Telkens als dit gebeurde, verschenen er overal om hem een kleine gaatjes in het zand waaruit luchtbelletjes opborrelden. Dit waren sterken aandacht-trekkertjes en Niels, met intense concentratie, pookte zijn mollige vingertjes in gaatje na gaatje, totdat een nieuwe golf ze allemaal uitveegde en weer nieuwe maakte. Voor Niels begon het spel dan weer opnieuw, eindelijk, totdat een onverwachte golf van de opkomende vloed hem omver duwde en hij van schrik begon te huilen en het spel opgaf.

Getuige zijn van zo'n simpel stukje ontmoeting tussen kind en kosmos, tussen kind en wereld, zet alle geleerde geschriften over kinderen en hun oriëntatie in de wereld in de schaduw. Want hier gebeurde het. Dit wàs het. En wij, volwassen welwetters, hebben hier niets aan toe te voegen. De bellenblazende gaatjes nodigden Niels uit: 'Kijk eens, kom eens, voel eens, pook eens.' En Niels deed precies waar ze om vroegen. Zelf sprak hij nog geen woord, formuleerde dus geen vraag, maar toch was hij één en al vraagteken, één levende vraag: 'Wat is dat nou? Wat gebeurt hier?'

Vraag en antwoord

Vraag en antwoord vloeiden hier ineen. De vraag van het kind is tevens het antwoord op de uitdaging van het ding, van de borrelende gaatjes. En de vraag die van Niels uitgaat, net als het antwoord

dat hij zoekt en krijgt, gaat door hetzelfde pokende vingertje. Een perfect samenspel! Wie durft hier nog tussenbeide komen?

Tallose dergelijke ontmoetingen vinden plaats in het leven van kleine mensen, alsook in dat van grote mensen. Dageelijks ontmoeten zij stukjes wereld en steeds weer is er die samenspraak: 'Bekijk, bevoel, bevinger, behandel, beproef, beruik, besnuffel, belik, beluister'.

Van de wolken in het zwerk tot de nestelende vogel in het struweel, van de rups op het blad tot de spin in haar web, van het stuifmeel in de bloem tot de zachtheid in de schapevacht, van de 'Boem!' in de trom tot de kleuren in de zeepbel: van overal komt de lokroep, komt de uitnodiging. De vraag is immers daar en het antwoord ligt gereed, en het kind heeft de sleutel.

Samenspel

Mag het die sleutel behouden? Wie zal niet met mij beamen: Ja, natuurlijk! Maar is dit beeld, dit samenspel, deze ontmoeting tussen kind en ding, kind en dier, kind en medemens, kind en wereld te herkennen in de school? In jouw school? In jouw eigen klas, bij jouw eigen kinderen?

'De bloem bestaat uit vijf delen: de kelkbladeren, de kroonbladeren, het vruchtbeginsel, de stamper en de meeldraden' Met dit juweeltje stapte een trotse vijfdeklasser het documentatiecentrum uit waar ze gedurende het laatste half uur met het project 'Bloemen' was bezig geweest. Deze twijfelachtige informatie werd vergezeld door een knalrode viltstifttekening van iets dat in plastic uitge-

voerd zou kunnen worden en van waaruit lijnen ontsproten die stukken plastic met hierboven gebruikte woorden verbonden. De goedkeurend knikkende leerkracht zag bewust het '-bladeren' van kelk- en kroonbladen over het hoofd (een taalslippertje mag het ontdekkende kind niet in de weg staan, nietwaar?) en prikte het produkt aan de prikwand.

Hier heeft een kleine tragedie plaats gevonden. Noch in het documentatiecentrum, noch op de plaats van het meisje, was een bloem te vinden, terwijl er wel enige bloeiende planten in de klas stonden, en er buiten velerlei bloemen te vinden waren rondom de school. Het kind was zonder echte eigen vraag het documentatiecentrum ingestuurd waar de dingen monddood zijn gemaakt en waar slechts wat gestamel te vernemen valt, het gestamel van de dure honderdtallen tellende series nietszeggertjes waar alleen de slimme uitgever brood in ziet. Aan dit kind werd een plastic antwoord opgedrongen, zonder dat er een vraag was. Er wàs hier geen vraag waarover ze gestruikeld was in de omgang met bloemen en het antwoord dat haar toegefluisterd werd kon van geen nut zijn, want het stuurde haar niet terug naar de werkelijkheid van de bloemen. En dit kind produceerde een misbaksel, want de sleutel was haar ontfutseld.

Kleine helicopters

Juf Mary Mathilde stapte door het gras van de weidegrond op weg naar haar school. Dit was een kortere weg, en minder stoffig dan de zandweg. Al spoedig voegden enige kinderen van haar klas zich bij hun juf en pratend en lachend togen ze verder. Links van hen strekte het Victoria Meer zich uit in een brede baai naar de stad Mwanza, rechts rezen ongeordende stapels rotsen omhoog waarop klipdasjes zich vermaakten en waarboven de visarend zich roerloos hield, leunend tegen de wind. Al spoedig werd de aandacht van het groepje getrokken door een aantal libellen en waterjuffers die zich stilstaand zwevend vóór hen opstelden. Als kleine helicopters, hun vleugels slechts als een waasje van weerkaatst zonlicht zichtbaar, zweefden de insecten voor hen uit, achterstevoren, de grote ogen gericht op

waar de kinderen stapten. Met een snelheid die hen onzichtbaar maakte veranderden ze af en toe van positie, maar bleven standvastig een meter of anderhalf vóór de kinderen uit zweven.

Deze libellen bedelden om iets. Wat het precies was werd nog niet duidelijk. Wat wel duidelijk was: ze vroegen om aandacht. Welk kind kan zo'n uitdaging weerstaan? Wat willen die beestjes? Hoe kunnen ze stilstaan in de lucht? Vliegen ze achteruit, of draaien ze zich snel om? De kinderen bleven staan om eens goed te kijken, maar al gauw was er geen libelle meer te zien. Zodra ze echter weer voort stapten, keerden de insecten terug. Had het iets te maken met hun stappen in het gras? Wat dan?

De wei in

Met deze en nog andere vragen arriveerden ze in hun klas, en werden de andere kinderen ingelicht over het libellenprobleem. En wat deden ze eraan? De school was een eenvoudig plattelandschooltje in Butimba en beschikte niet over een documentatiecentrum. (Gelukkig?) Trouwens, welk documentatiecentrum in deze wereld zal een antwoord herbergen op de vragen die deze libellen opriepen bij deze kinderen? Waar moesten de kinderen dan gaan zoeken? Juf Mary Mathilde maakte daar geen probleem van: bij de libellen in de wei natuurlijk! En zo gauw de tijd het toeliet (want ook in Tanzania zijn roosters- en roosterbewuste inspecteurs) trok de hele klas weer de wei in.

Het probleem dat de libellen hun gesteld hadden was niet zo eenvoudig op te lossen, en een groot aantal van de kinderen werd afgeleid door andere schepseltjes die de wei bevolkten, met name door de ballen knedende mestkevers, maar dat is weer een verhaal apart.

Een vasthoudend groepje kinderen besteedde veel tijd aan de libellen en kwam veel aan de weet.

Ze vonden velerlei soorten van libellen. Sommige waren rood, andere lichtblauw, weer andere pikzwart. En waren langbuiken en platbuiken. Alle hebben ze grote ogen en korte voelsprietten, en vier dezelfde vleugels, meestal doorzichtig, met mooie ingewikkelde patronen

van aderen. Ze kunnen zich stijf vasthouden aan een grasspriet. Een onfortuinlijke libelle, die in het enthousiasme van het onderzoek haar achterlijf had verloren, spartelde hulpeloos in het rond totdat een van de kinderen een strootje in het overgebleven segment stopte bij wijze van 'kunstbuik'. De libelle hervond haar evenwicht, vloog op en verdween uit het gezicht.

Wat eten ze?

De vraag kwam op: wat eten de libellen eigenlijk? Dit is nu een mooie vraag om een documentatiecentrum mee binnen te stappen. De vraag komt voort uit de omgang met het dier, het antwoord ligt niet duidelijk voor de hand. Een sprinkhaan kun je zien eten, de mestkever rolt zijn voorraadje voer voor zich uit, de drommen trekmiere voeren hun prooi in triomf met zich mee, maar de libelle loopt niet te koop met haar dieet. En het antwoord dat een documentatiecentrum kan verschaffen opent een nieuwe fase in het onderzoek als het de kinderen daartoe aanzet. Deze kinderen hadden slechts Juf Mary Mathilde als documentatiecentrum, en zij zei:

'Heb je ze al ooit iets zien eten?'

'Nee.'

'Als ze geen gras eten, wat zouden ze dan wel kunnen eten?'

'Bloemen.'

'Honing.'

'Poep'

'Giecheldegiechel!!!'

'Wat eten spinnen?'' interrumpeerde Juf Mary Mathilde weer.

'Vliegen en muggen.' 'Ja, zou een libellen ook vliegen en muggen eten?' 'Ga het ze maar vragen,' zei juf Documentatiecentrum.

En de kinderen zetten hun onderzoek voort, wetende waarop ze letten moesten. Het verschaftte hun ook de sleutel tot het probleem waarmee ze begonnen waren: Waar bedelen die libellen om als ze voor ons uitzweven?

Het gestap door het gras joeg kleine spring-in-het-veldjes op, want er leefde van alles. Ze hadden daar nooit op gelet, totdat ze, met het nieuwe vermoeden in het hoofd, de libellen zagen toeschieten en insectjes vangen in hun kaken. Toen was hun theorie gauw gevormd: 'Ze vlie-

gen voor ons uit om de beestjes te vangen die wij opjagen.' Deze theorie is in de wetenschappelijke wereld nog niet weerlegd. Voor de kinderen staat die vast: ze hebben het zelf gezien. De uitdaging vloog voor hen uit, ze wilden weten, en vonden het uit. Juf Mary Mathilde, verschaftte de gelegenheid en de aanmoediging. Het samenspel, de interactie kind - libellen, bleef gehandhaafd.

Minibeestjes

Juf Toos zag het helemaal niet zitten toen het team besloot om het hele school een project 'Minibeestjes' aan te pakken. 'Muizen', zei ze, 'daar ben ik niet bang van, maar al dat gekriebedekrabbel...' en ze schudde de rest van de zin griezelen van zich af. Maar wat gebeurde? De school van Juf Toos staat met haar achterlijf op het Middelburgse Bolwerk, en vanuit de begroeiing en grond daarvan werden vele schepseltjes vergaderd en de klas binnen gebracht: pissebedden en wormen, kevertjes en sprinkhanen, duizendpoten en engelingen, rupsen en slakken. Juf Toos zag zich omringd door haar derdeklasserjes vol met vragen, druk bezig, geïnteresseerd, naast hun banken, op de grond, overal. Ze had dus geen tijd om alle vragen te beantwoorden, en ook niet om te griezelen.

Het probleem was om de beestjes zich thuis te laten voelen, zodat de kinderen hen konden houden om verder te bestuderen. Waar vond je die beestjes? Hebben ze je hun 'huis' laten zien? Hoe was het daar? Nat of droog? Wat vond je er? Waar kropen ze in weg? Wat zouden ze misschien eten? Probeer een doos of een bak zo in te richten dat je beestjes er zich thuisvoelen. Dit was een ware opgave, waar alleen het Bolwerk op kon antwoorden, en de beestjes zelf. Juf Toos dirigeerde alleen, en hielp de kinderen besluiten om die beestjes waarvoor ze geen thuis konden maken weer op het Bolwerk los te laten.

Het gesprek, de dialoog, de samenspraak tussen kinderen en beestjes kwam dra op gang. De weggkruipende pissebedden vroegen om weer opgezocht te worden: Waar kruipen ze naar

toe? Waar doen ze dat voor? Waar kruipen ze graag in weg. Zijn ze bang? En als onderwijsgevende mag je hier best aan toevoegen, zoals Juf Toos ook deed: Zoeken ze het donker op, weg van het licht? Of zoeken ze een natte plaats? Of allebei?

En door deze vraagstelling is meteen een experimentele situatie geschetst: plaats de pissebedden in een situatie waarin ze 'keuze' hebben, licht-donker, droog-nat. De kinderen brengen dit teweeg, en verfijnen zo hun samenspraak: hun vraag ligt klaar in de bak waar ze deze keuze-situatie in verwerklijken, en de pissebedden dragen het antwoord mee in hun (vaak genetisch bepaald) gedrag en gedragingen.

Deze ervaring geeft de kinderen ook een gevoel van 'controle' over andere schepsels: 'als ik dit doe, dan doet hij dat' en dit kan het begin zijn van een echt, niet een aangepraat, milieubewustzijn.

Effectief

Juf Toos had veel boeken beschikbaar gesteld. Die lagen op een tafel bij elkaar, klaar om geraadpleegd te worden. Het waren goddank geen typische breedsprakige maar loze weetalletjes.

Er lag van alles, ook grote-mensen-boeken. Zo vlot in het lezen waren die derdeklassers toch niet, maar de vele goede illustraties vormden even zo vele punten van herkenning, en het moeilijkste gelees lieten ze wel aan de juf over. Deze boekerij was zeer effectief, want de insetten stuurden de kinderen naar de tafel vol met vragen, en de boeken stuurden hen weer terug naar de beestjes 'om te kijken of het wel waar was', of met nog onopgeloste vragen naar nieuwe gezichtspunten. Met andere woorden, de boeken kregen een plaats in het samenspel.

En juf Toos? Ze heeft het griezelen afgeleerd, want ook zij werd volledig opgenomen in het samenspel met de kinderen, de minibestjes en haarzelf. Ook zij werd uitgedaagd door de havermout etende slakken in de slakkenbak die zich zo 'thuis' voelden dat ze begonnen te paren en eieren te leggen. Haar oprechte enthousiasme verleende kracht aan haar suggesties aan de kinderen, en

geloofwaardigheid aan haar verhalen en uitleg, want natuurlijk wendden de kinderen zich tot haar als ze wilden weten, en dus vragen, echte vragen, stelden. Haar probleem was niet meer: 'Wat zal IK de kinderen vertellen?' Haar vraag werd nu: 'Wat hebben deze beestjes aan de kinderen te bieden?' en ze gaf de slakken en de kinderen een kans. De cirkel was nu compleet: de slakken daagden de kinderen uit en de kinderen bepaalden wel wat de Juf hun moest vertellen.

Verwondering

Met deze twee voorbeelden uit de echte praktijk, hoop ik duidelijk gemaakt te hebben dat de dingen, de dieren, de planten - ja, alles wat de mens kan ontmoeten - erom vragen om bevraagd te worden. Voor hen die dit een vreemde manier van spreken vinden kan ik het ook anders stellen: de dingen, de dieren, de planten, de wereld, de schepping, de kosmos, alles, werkt VERWONDERING.

En de verwondering noemt men wel 'het begin van' de voorwaarde tot, de sleutel tot de wetenschap'. En wetenschap, begrip, is deelname, wisselwerk, samenspraak. Verwondering - en dus dan pas de gevolgen ervan - komt alleen tot stand in de ontmoeting. Kinderen, en bijna alleen kinderen, doch ook zij die zich deze gave niet hebben laten ontfutselen door school en 'methode', bezitten deze sleutel.

Het artikel 'Vraag het mierenleeuw zelf maar' begint met de volgende zin: ' Een klein beestje, waar men vaak helemaal niet op let, slaagde erin een klas kinderen dagen achtereen steeds weer geboeid te houden. Hoe is dat mogelijk?

Het loze argument: 'Maar ze moeten toch enige basiskennis hebben!' komt hier verder niet te pas want, behalve dat nog niemand deze 'basiskennis' heeft kunnen definiëren, wordt hier ook geen 'kennis' bedoeld. Hier wordt een schraal rijtje feitelijkheid bedoeld dat kinderen zouden moeten kunnen oprispen ter voldoening van enkele volwassenen die wat schraal van geest zijn. Waar komt in 's hemels naam de arrogantie vandaan om de rijke schakering van de ontelbare mogelijkheden waartoe oprechte ver-

wondering leiden kan te verminken tot dit miezerige potjevol 'basiskennis' dat onze kinderen zo vaak opgedrongen wordt?

Een kind kan veel meer leren dan een school bieden kan door middel van in 'methodes' voorgekauwde 'basiskennis'. Geef de kinderen een kans door die ontmoeting mogelijk te maken, door alles daarin te convergeren, en de wereld ligt aan hun voeten. Geef die wereld een kans, en de kinderen zullen haar onderwerpen, niet met geweld, maar met begrip en groeiende wijsheid, pril, maar echt. ■

AANTEKENING REDACTIE

In het materiaal van het SLO-project

'Wereldoriëntatie Jenaplan' zijn ook (in rubriek C. van de algemene map) artikelen van Jos Elstgeest opgenomen.

In de Suus Freudenthal-Lutterbibliotheek (de landelijke Jenaplanbibliotheek), op het CPS, zijn vele publicaties van hem opgenomen en wordt een complete bibliografie (met bijbehorende kopieën) opgenomen.

Een woord dat kracht bezit, komt uit de stilte. Een woord dat vrucht draagt, is een woord dat komt uit de stilte en terugkeert tot de stilte. Het is een woord dat ons herinnert aan de stilte en ons ernaar terugvoert. Een woord dat niet geworteld is in de stilte is een woord zonder kracht, niets anders dan 'een galmend bekken of een schelle cymbaal' (1 Kor.13,1).

Henri Nouwen